

Traian Bîlțiu Dăncuș (1899-1975) s-a născut ca maramureșean și a învățat devenind un apreciat artist, a trăit și s-a stins din viață cu aceleași idealuri și lumini în ochii oboșiți, cu care a pornit în lume.

Venea dintr-o familie cu o lungă istorie, care s-a ilustrat prin caractere puternice, lucrând pământul zgârcit și apărându-l când a trebuit să o facă. După 1918, această familie a dat țării importanți oameni, energici ca profesorul Ion Bîlțiu Dăncuș – ajuns deputat în Parlament (1928-1929) sau ca Traian – primul dintre ei trimis la studii de

artă în capitala regatului și ajuns diplomat al Academiei de Artă de la București (1924).

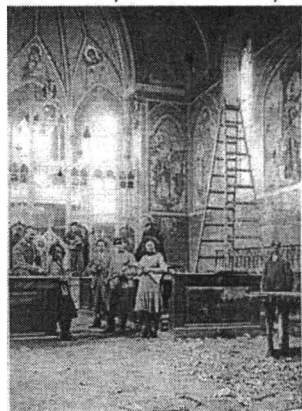
Apreciat de către Dimitrie Gusti, Emanoil Bucuța, Octavian Goga, Lucian Blaga și de Nicolae Iorga, artistul familiei și-a început cariera sub îndrumarea lui Costin Petrescu. Acestuia i-a fost ajutor la pietarea Catedralei Reîntregirii Neamului de la Alba Iulia, din care moment destinul său l-a îndreptat spre pictura murală, în principal. Astfel că, singur sau în conlucrare cu italianul Tasso Marchinni¹ a trudit la împodobirea mai multor biserici (Roșiori), ori la realizarea picturilor murale la Sighetul Marmăției, Albești – Mureș, Sarasău, Chiriac – Vlașca, București (Cernica, Caracal ș.a.). Dar și la o importantă lucrare monumentală, pictată în sala mare a Institutului și Muzeului Oceanografic Cartaginea Salambo din Tunisia – în 1929.

Ca transilvănean legat puternic de satul natal și de Maramureș, Traian Bîlțiu Dăncuș și-a înnobilit arta cu modele și repere locale sau regionale. El a ridicat, astfel, chipul de țărancă și țărăn, de sat și de peisaj maramureșean la o tipologie, deloc bucolică, ci una de noblețe reprezentativă, care are cel puțin două

¹ Vezi la: Negoită Lăptoiu, *Incursiuni în plastica românească*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, II, 1987, p. 1223; Ioan Opreș, *Protejarea măturilor cultural-artistice din Transilvania și Banat după Marea Unire*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 231

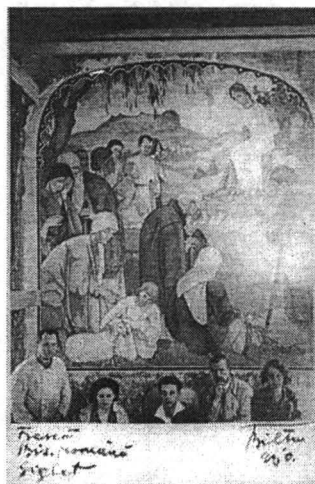
caracteristici. Astfel, scoate la lumină trăsături morale și o galerie de caractere dintr-o parte de țară care s-a exprimat cu vigoare în contextul împlinirii idealurilor de neam. Apoi, elogiază pe ai săi, luminându-i cu mijloace picturale, ca frumoși și expresivi, dominatori și creatori de Istorie, capabili să continue la aceasta. Elogiul pe care artistul l-a adus satului – în general, și celui maramureșean – în principal – îl așează lângă marii deschizători de drum modern – pe seama României interbelice. Tocmai acest posibil de clasat regionalism artistic, a atras atenția unor lideri transilvăneni ca Iuliu Maniu, Alexandru Vaida – Voevod, Viorel Tillea, Vasile Stoica, asupra artistului care și-a înțeles prea bine generația, i-a apreciat corect idealurile și interpretându-le, le-a dat formele supremei estetici.

Profesor de desen – desăvârșit desenator, de altfel – la Liceul „Dragoș Vodă” din Sighet și, totodată, muzeograf și director la Muzeul Maramureșean, Traian Bîlțiu Dăncuș are meritul de a cunoaște un apodictic și nici ca evaluator subtil din exterior valorile culturii populare, ci ca un insider. Un cunoscător care și-a fundamentat însă cunoașterea nu atât pe origine cât pe documentarea concretă și de tip custodial. Atunci când artisticul se implică într-o atare direcție – și exemplele de muzeografie servite de alți artiști confirmă – rezultatele sunt majore, lucrările de pictură în tehnica uleiului pe pânză mărturisesc în cazul său un maestru al penelului care își alege cu grijă subiectele și instalează imaginea cu ușurință. Dar care încifrează în gestică, portretizare și dinamica tablourilor o tensiune vibrantă, bine venită, de subiecte și, de fiecare dată, de cultul

*Ms. româna Sighet
cu iconostasul
după demolarea
schelelor.*

*Biserica română din Sighet
cu iconostasul, după
doborârea schelelor*

*Frescă Biserica română
Sighet*

frumosului, vizibil. Personajele lui Traian Bîlțiu Dăncuș – chiar când modelele îi sunt cele mai apropiate – deslușesc pentru privitor nu doar ocupații etnografice, ci destine! Destine de neam, destine vibrante prin gestică și vestimentația celor portretizați, prin inventarul care deslușește o întreagă civilizație țărănească încă bine afirmată și extrem de conservatoare. Dorite de intelectualitatea hrănită de ideile gustiene și iorghiste, tablourile pictorului au intrat în multe colecții private, mai puțin în Muzee¹. Astăzi aceste capodopere sunt revelatoare ca mărturii ale unei culturi populare excepționale, care e pe calea unor transformări atât de radicale încât pune semne de întrebare îngrijorătoare.

În deceniul al IV-lea, Traian Bîlțiu Dăncuș își inspira și mobila visele de pictor în orizontul sighetean, sperând să rămână – cel puțin

prin contactele de breaslă - în legătură cu viața artistică tumultuoasă bucureșteană. Aici a cunoscut-o mai bine pe Bluc Constanța Nițescu, fiica cea mai mică a unei familii numeroase, originară din Oltenia. În cercurile artistice – ale unei boeme active și integrate, dornice de literatură, teatru, noutăți cinematografice, poezie și pictură – cei doi s-au întâlnit frecvent. Tânără – și ea cu preocupări artistice, autoare de versuri – era funcționară la Ministerul Afacerilor Străine – a văzut în interesantul pictor idealul vieții, fiind dispusă să se rupă de dragul lui de București și să înceapă viața de cuplu tocmai la Sighet.

Chiar petrecerea de logodnă în vara lui 1937 i-a „speriat” familia: aceasta avusese loc în atelierul sculptorului Stănescu și anunța un alt drum decât speraseră Nițeștii. Dar cum aceștia erau solidari, sora ei Paula - care lucra la Legația României de la Ankara – i-a sprijinit, încurajându-le menajul și astfel Traian a fost amânat de la cursul obligatoriu de străjerie (3 săptămâni), putând să se pregătească pentru Sighet.

La 29 ianuarie 1938, tânăra familie de artiști s-a instalat la Sighet, de unde scriau Paulei pe o carte poștală care reprezenta Palatul Cultural: „Îți trimit imaginea Palatului Cultural cu locuința

¹ Excepția o fac îndeosebi muzeele din Sighetul Marmăției și Baia Mare, care au colecționat sau au primit donații din lucrările artistului

noastră, și muzeul etnografic întreg etajul 2 până unde indic cu cerneală. Noi am călătorit și ajuns bine. Dar tu? Întregei legațiuni salutările noastre. Te îmbrățișăm și pupăm, Bluc și Traian”¹.

Cămăruța unde s-au instalat era înveselită de minunatul chip al surioarei, portret de mare rafinament și pătrundere artistică, pictat de către Traian.

De la Sighet, energica, dar gingașa lor soră și cumnată, nașa familiei Bîlțiu Dăncuș, era încunoștințată că „serile te amesteci printre noi când vorbim de pictură, de artă, de literatură, conferințe, de orice... când admirăm o pânză terminată - cu pictură proaspătă – de a lui Traian”, scria Bluc. Și că, „este atât de elocvent chipul tău, cu rochița ta de bal încărcată cu trandafirași roz cu tot, în pictura începută pe pânza de la București, și care pânză acum este așezată pe peretele de lângă ușă, astfel că umple încăperea privind și ea interiorul camerei noastre în vreme ce noi mereu putem a te vede: din pat, de la masă, de la fereastră, ori de unde am fi așezați”².

Nașa lor, Paula, generoasă i-a cadourisit și cu un plic bogat pentru călătoria sa de nuntă.

Demisionată în aprilie 1938 din corpul de dactilografie de la Externe, sora mai mică a Nițేశtilor s-a măritat, deci cu pictorul Traian Bîlțiu Dăncuș, pe care-l cunoscuse, nu cu mult înainte, într-o excursie la Baia Mare. Acesta era profesor de franceză și desen la Școala Normală din Sighet și muzeograf director la Muzeul Maramureșean.

Într-o scrisoare din 1 aprilie, Bluc i-a relatat Paulei că: „mai rămânem noi cu muzeul etnografic (în sălile din palatul cultural, tocmai repartizat ca sediu Episcopiei ortodoxe a Maramureșului n.n.) măcar până în toamnă, încolo suntem și la al II-lea etaj și nu am deranja”³. Din aceeași sursă aflăm cum sora din Turcia le trimitea citrice și fructe exotice dovadă că Traian era „scos” oarecumva din „lucrul concentrat de la pictura capelei ortodoxe ce se face aici în palat”⁴ prin grape-fruit-urile venite de departe.

Întors la Sighet, nici Traian Bîlțiu Dăncuș nu a uitat de cumnata sa din Turcia. Știrile că a terminat pictura capelei ortodoxe de la Palatul Cultural din Sighet – sfințită în Duminica Tomii -, iar alte lucrări îl așteptau în Bucovina i-au parvenit acesteia, bucurând-o. Sora ei și Traian erau din nou la București, în vacanța de Paști, pictorul petrecând câteva zile la Pasărea, lângă capitală unde

¹ Carte poștală cu adresa Legației României de la Ankara, Sighet, 29.01.1938, în Arhivele Naționale – Arhiva Istorică Centrală, fond Vasile Stoica, III, 25, 7, 96 – Cu puțin timp înainte cei doi tineri vizitează Turcia, sprijiniți de Paula Nițescu, având bucuria contactelor cu monumentele, muzeele și colecțiile acestei bogate țări.

² Scrisoare Bluc, sâmbătă 5.III.1938, Sighet, loc. cit., III/25, f. 100

³ Scrisoare către Paula, Sighet, 1.IV.1938, loc. cit., III/25, f. 116

⁴ *Ibidem*, f. 118

intenționa să lucreze peisaje de primăvară după „3 săptămâni de încordare pe șantier”¹

În acea primăvară, Bluc a rugat-o cu insistență pe Paula: „Pentru transferarea lui Traian la București știi vreo puternică persoană? Dar despre sala de expoziții de la „Dalles” poți să mai amintești or să te interesezi prin aceeași persoană?”² Între timp, Paula Nițescu a determinat în favoarea cumnatului artist o intervenție chiar la Patriarhi!

Din nou sora cea mică apelează la Paula, scriindu-i să se intereseze de „chestia” sălii „Dalles” și, dacă putea „De cunoști pe cineva, te rog pune și tu tot interesul pentru transferarea lui Traian. Atât pot spune! Sunt 30 de cereri pentru București”, a sa fiind înregistrată cu nr. 072831 din 30 aprilie 1938!³ Pictorul trecuse în acea iarnă examenul de capacitate ca profesor și căuta să se stabilească în capitală. Un proiect care se va împlini!

În iunie 1938, familia pictorului Dăncuș, era la el la Sighet, de unde-i scria Traian „nășică scumpă”, Paula Nițescu. Cum El pictase la Borșa pentru un consătean preot, biserica așezării, beneficiarul i-a găzduit 3 zile prilej să arate nevestei împrejurimile, apoi leudul și Crăcești. În scrisoarea către Paula, i-a povestit aniversarea logodnei cu Bluc, cu „hribe coapte, urdă dulce, salată, un păhar de pelinaș și, în sfârșit, sticla de șampanie păstrată de anul trecut”⁴.

În sfârșit, vara lui 1938 a fost mai grea pentru Bluc: „După plecarea ta am umplut două săptămâni cu drumuri pe la Dl. Broșu de 4 ori, pe la Ministerul Cultelor o dată, pe la Academia Română o dată, pe la Ateneul Român de două ori, cu conceperea diferitelor petițiuni oficiale și scrisori oficiale și scrierea lor pe curat, cu drumuri pe la Pasărea. Traian (de mai multe ori)”⁵. Nici pe atunci nu era simplu să obții o sală de expoziții bună în capitală!

În august, tinerii căsătoriți au fost în Oltenia, la Caracal. Aici, Traian a pictat în „frescă minune” un cavou în cimitirul orașului. Prilejul acelei vacanțe – de a vizita și neamurile Nițeschiilor de la Hotărani – a fost dublat de pictarea de către Traian a unor „frumoase lucrări”. La întoarcerea din vacanță, cuplul urma să stea câteva zile la Curtea de Argeș, și aici pictorul urmărind „un studiu de pictură bizantină la Biserica Domnească”⁶. Nici nu se putea altfel pentru un

¹ Scrisoare Traian Biltiu Dăncuș, începută la Sighet și terminată la București, 11.IV.1938, loc. cit., III/25, f. 134

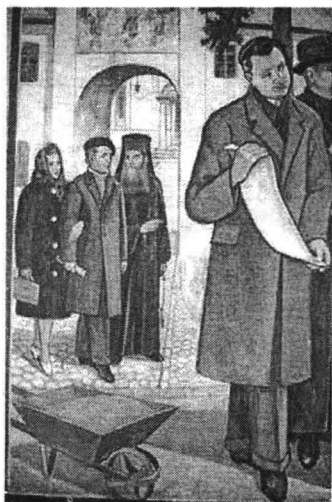
² Scrisoare Bluc, fără dată și loc, III/25, f. 143

³ Scrisoare Bluc, fără dată și loc, III/25, f. 148

⁴ Scrisoare Traian Biltiu Dăncuș, Sighet, 17-18.VI.1938, loc. cit., III/25, f. 158-161

⁵ Scrisoare de la Bluc către Paula Nițescu, București, luni (fără zi), august 1938, loc. cit., III/25, f. 188

⁶ Cf. scrisoare Traian Biltiu Dăncuș, 15.VIII.1938, ora 9 dimineața, trimisă Paulei Nițescu, la Istanbul, prin Vasile Bibescu, loc. cit., III/25, f. 189

Surioara măritată la Sighet, i-a scris apoi din Sinaia, la 11 septembrie 1938: „Gata, Traian, pictorul soț, obținuse sala lungă de la „Dalles”, costând 15.000 lei, o adevărată victorie pe care a considerat-o, pe drept, „opera Paulei”¹.

Diplomatul Vasile Stoica a fost cel care – la cererea Paulei – a intervenit pentru protejatul său Traian Bîlțiu Dăncuș la Alexandru Lapedatu. Istoricul l-a sprijinit, la rîndu-i, la Țițeica. Acesta - ca și transilvănean, dar și ca președinte al Academiei – „a înțeles, firește, că trebuie să dea prioritate și sprijin țăranului maramureșean”, astfel că-i dorea artistului un „frumos succes”².

Iată câteva detalii despre „aventura” expoziției lui Traian Bîlțiu Dăncuș la „Dalles”.

Cel care a sprijinit-o, cu vădit efect, Vasile Stoica, i-a scris Paulei Nițescu din Riga, la 5 octombrie 1938: „Mărturisesc că ai avut dreptate să mă cerți pentru faptul cum am neglijat rugămintea cumnatului tău. Sunt și eu de vină, sunt și împrejurările de vină. Aceasta ți-o spun nu ca o scuză ci ca o explicație.

Îți aduci aminte zilele agitate pe care le-am trăit în iarnă în București. În hărțuiala aceea, care pare că își întindea nervozitatea și pe la Academie, m-am dus de trei ori să văd pe Țițeșca. Nu l-am nimerit niciodată. Am căutat să iau contact cu dînsul la telefon – n-am avut succes. M-am dus să-l văd pe Lapedatu, care era președintele Academiei – plecase la Brașov. Cum în 16 februarie trebuia să fiu la serbările independenței lituane în Kaunas, a trebuit

¹ Scrisoare trimisă la Ankara, loc. cit., III/25, f. 226

² Scrisoare Al. Lapedatu către V. Stoica, Brașov, 19.IX.1938, loc. cit., II/88, f. 2-3

să plec din București, fără a fi putut aranja pentru Biltiu Dăncuș nimica.

Apoi câteva luni am uitat complet de dănsul. În sfârșit în august speram să vin în țară și îmi pusesem între chestiunile de rezolvat și chestiunea lui. A venit suspendarea concediilor... Când am primit scrisoarea ta am sărit. Nu am mai așteptat plecarea la București și ce am scris atât la Țițeica la Academie, cât și lui Lapedatu, punând firește argumentele favorabile pe care mi le-a dat talentul frumos al lui Biltiu.

Rezultatul probabil îți este deja cunoscut. Ți trimit copia scrisoarei cu care îmi răspunde Lapedatu. Nu am decât să adaug și eu cele mai calde urări ale mele pentru o strălucită reușită a expoziției. Mi-ai face o deosebită și profundă plăcere să-l văd recunoscut și apreciat după cum merită¹

V. Stoica s-a adresat deci în scris președintelui Academiei Române pentru a sprijini un artist maramureșean. Acesta făcuse deja în ianuarie (1938) o expoziție la București, care „a avut un remarcabil

succes și pictorul a fost apreciat ca unul din talentele de valoare ale generațiunii tinere, mai ales că, pe lângă arta personală, aducea la București un colț viguros din Maramureșul nostru. Acum Dl. Biltiu – Dăncuș ar dori să obțină aceeași sală a Fundațiunii Dalles și pentru luna ianuarie viitoare. A întocmit o

petițiune pe care v-o înaintez eu și în care își exprimă această rugămintă.

Din partea mea, au care-l cunosc și-i urmăresc de aproape activitatea adaug un „Cald avânt de sprijin”².

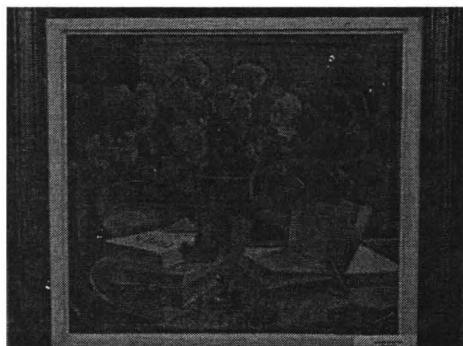
Acest tânăr „de frumos talent” l-a rugat, să-l sprijine cu un cuvânt bun la președintele Academiei „Am și venit la una din ședințele Academiei ca să pot vorbi: m-a interesat însă expunerea dlui Lupaș și ședința însăși așa de mult încât mi-am uitat de tânărul meu. Evenimentele s-au îngrămădit și-am fost silit să vin repede la postul acesta de veghe”, de unde scria.³

¹ Scrisoare Vasile Stoica pentru Paula Nițescu, Riga, 5.X.1938, loc. cit., III/20, f. 59-60

² Vezi scrisoare V. Stoica, cu antetul Legației regale a României în Turcia, f.d., semnată, în Arhivele Naționale – Arhiva Istorică Centrală, Fond. V. Stoica, I/71, f. 193

³ *Ibidem*, V. Stoica era ministru al României în Estonia și Lituania

Ca un desăvârșit om de lume, și-a cerut scuze „dacă intervențiunea mea – ce urât cuvânt! – pe care visam să o fac verbal, o fac în scris, și încă de aici din mijlocul Asiei Mici”¹.

pictor maramureșean”, protejatului rămânând să-i dorească „un cât mai frumos succes”³.

La 8 octombrie 1938, după ce tocmai s-a întors din Germania, unde, la Munchen, a stat „mereu cu mâna pe butonul de la radio, ascultând știrile din lume” – Traian Bîlțiu Dăncuș i-a scris din Sighet Paulei Nițescu.

Tinerii căsătoriți locuiau încă în palatul cultural și îngrijeau de muzeul etnografic, iar el, pictorul, asculta în acea „dimineață liturghia slujită în „capela de alături” (pictată de mine)”⁴. Cum primise de la cumnata sa vești bune, s-a arătat „recunoscător nespus pentru marea șansă de a fi

obținut această sală („Dalles”, n.n.) și pe un timp atât de potrivit”⁵ (ianuarie 1939, n.n.). Deși i s-a aprobat un spațiu și la Ateneu, a renunțat la acesta, în cel de la „Dalles” încapând „ușor 100 lucrări, din cari am vreo 80 cu toate 8 cele făcute prin familie, pe care le expun toate”; lucra „cu febrilitate să mă prezint cât mai bine. Zic, lucrăm – căci Bluc (soția sa și sora Paulei n.n.) îmi pozează de zor când e nevoie și îmi dă o mână de ajutor unde trebuie. I-am făcut un frumos portret mărime naturală aproape, în costum moroșan, una din cele

¹ *Ibidem*, Intervenția explicativă datează, probabil, din 1939, când V. Stoica era deja instalat ca ambasador al României la Ankara

² Scrisoare în loc. cit., II/88, f. 2

³ *Ibidem*, f. 3

⁴ Scrisoare Sighet, 9.X.1938, loc. cit., III/25, f. 24

⁵ *Ibidem*, f. 242

mai bune din expoziție. Mai sunt preocupat de câteva subiecte locale în care scop avem de gând să ne deplasăm pe câte două zile la țară, la sfârșit de săptămână, ca să-mi completez laturea cu caracter local, țărănesc a expoziției”, sperând „să pot încă face lucrări frumoase până la Crăciun¹”. Asta dacă nu cumva, îl convocăm la cursurile obligatorii ale străjeriei! Dar cumnata sa va interveni și în acest sens – cum a făcut-o și pentru sală – cu izbândă!

Cu întârzieri datorate unor „preocupări de existență și profesionale”, profesorul de desen de la „Liceul Dragoș Vodă” din Sighet i-a scris ambasadorului Vasile Stoica la 12 noiembrie 1938. Obținuse și prin intervenția binevoitoare a diplomatului sala „Dalles” pentru o amplă expoziție proiectată pentru ianuarie viitor. A considerat că „Această expoziție va însemna un eveniment de o capitală importanță în cariera mea, întrucât pentru întâia oară voi putea da lucrărilor mele satisfacția de a se prezenta în condiții optime, adică într-o sală și în plin sezon publicului bucureștean”². I-a comunicat sprijinitorului său ce gândea: „De ani de zile sunt preocupat de găsirea unui stil rezultat din studiul aprofundat al expresiunii plastice autohtone și anume al artei țărănești și a celei bisericești. Ținutul meu, al cărui băștinaș sunt din moși-strămoși, Maramureșul mi-a fost de la început terenul cel mai prielnic întru stabilirea legăturilor dintre expresia plastică a țăranului și mediul geografic și geologic înconjurător care au determinat această expresie, împreună cu structura lui sufletească daco-romană”³. Odată precizată geneza preocupărilor artistice, destinatarul a aflat că: „Rezultatul strădaniilor mele în acest sens este cromatica culorilor acordate într-o sonoritate robustă, claritatea viziunii organizate prin linie sensibilă și principiul static în concepția tabloului organizat în respectarea deplină a suprafeței cu două dimensiuni”⁴. Traian Bîlțiu Dăncuș a înțeles că „Este un echilibru clasic neîntrecut în atitudinea sufletească și deci și în expresia plastică a țăranului nostru, care își croiește mijloace de expresie de o simplitate supremă, bazate pe cunoașterea perfectă a structurii materiilor prime, de cari se folosește”. A înțeles aceste caracteristici și pentru că provenea din mediul respectiv, fiind crescut și educat în respect față de civilizația și cultura țărănească. Tocmai de aceea, va spune: „Părerea mea de totdeauna a fost, că generația noastră are menirea să arunce o punte de legătură între spiritualitatea păturii intelectuale și a celei țărănești,

¹ *Ibidem*

² Scrisoarea datează din 12 noiembrie 1938 fiind trimisă recomandat lui Vasile Stoica la Legația României de la Riga, în Arhivele Statului – Arhiva Istorică Centrală, Fond Vasile Stoica, II/54, f. 1

³ *Ibidem*

⁴ *Ibidem*

pentru că spiritualității intelectuale i se impune să aibă rădăcini adânc înfipite în tradiția noastră autohtonă”¹. Tradiționalitate și autohtonism redă doi piloni importanți care s-au reflectat în opera artistului. Acesta n-a rămas insensibil la înnoiri și modernitate, alți vectori care vor străbate creația sa. El spune: „după repetate și îndelungate călătorii de studii prin muzee străine vestite, convingerea mea a rămas că întru găsirea expresiei plastice românești mediul cel mai prielnic nu este cel orășenesc, (de) multe ori degenerat în sensibilități bolnăvicioase și (de) cele mai multe ori pe calapod străin – ci mediul rural și natura, unde își ascultă glasul sufletului ciobanul primitiv, făuritor de doine și fluere minunat încrestate”². Am putea imputa pictorului dacă nu l-am asculta până la capăt. „Crearea în această izolare rustică - scria el – își are riscurile ei, pentru care motiv mă gândesc din când în când stăruitor să țin legătura prin expoziții cu Bucureștii. În pictura mea urmăresc un echilibru clasic românesc prin redarea liniei liniștite și atmosferei de sobrietate, evitând tiparul stereotip al școalei „academice” și lipsa de respect ce o are pictura „independentilor” pentru tradiție și forma pură”³.

Din 1937 Traian Bîlțiu Dăncuș era deci căsătorit cu una din surorile Nițescu, devenind peste alți 3 ani cumnatul lui Vasile Stoica. Cu familia acestuia a ajuns în așezarea natală a acestuia Avrigul, loc unde a revenit în anii următori, mai ales că, tot acum, a fost concentrat ca ofițer în rezervă la Șiheii, fiindu-

i mai ușor să revină în frumosul sat fâgărășean. Într-una din acele călătorii, diplomatul l-a prezentat colonelului Ion Popovici, directorul Uzinelor de Armament din Mârșa, recomandându-i-l ca pe un valoros artist. Între cei doi s-a petrecut atunci o înțelegere, colonelul intervenind la șefii militari ai celui concentrat să-i dea permisie pentru a veni la Avrig cu un scop artistic: realizarea proiectului unei porți monumentale de lemn pentru uzinele din Mârșa. Schița acesteia – scria la 26 februarie 1942 colonelul Popovici – „după o prietenească înțelegere a fost din motive economice simplificată la modelul actual, care este după cele arătate de Domnia Sa (o fotografie) mai mult sau

¹ *Ibidem*, f. 1-2

² *Ibidem*, f. 2

³ *Ibidem*

mai puțin o copie în amintirea ce Domnia Sa a avut pentru moment, să sperăm, neșansa de a fi lăsat în Maramureș”¹.

Comanditar și executant au convenit ca „retribuirea sfatului și trudei Domniei Sale periodice în tot timpul acestei execuții” să fie angajarea artistului pe trei luni cu o retribuție lunară de 8000 lei. I s-au pus artistului la dispoziție mijloacele de transport necesare, asigurându-i-se cazarea, totul gratuit. În acest timp, Traian Bîlțiu Dăncuș a „realizat lucruri admirabile pentru care sunt sigur – scria colonelul Popovici – a fi realizat și cules lauri la recenta sa expoziție”, pe care de altfel o și vizitase². Între aceste lucruri figura și poarta monumentală, despre care i-a scris beneficiarului: „Cu voia și ajutorul lui Dumnezeu am pus la punct toate amănuntele ce au mai rămas de executat pentru terminarea porții – inclusiv cele două figuri tăiate de mine personal”, însă „Fără să anticipez bunele Doamnei Voastre intenții din clipa când poarta va fi ridicată în picioare – intenții de care nu mă îndoiesc de altfel, din moment ce și până acum mi-ați împărtășit desăvârșita Domniei Voastre admirație – mă simt totuși nevoit să fac o recapitulare a osteneților mele depuse pentru Domnia

Voastră, la stabilirea unui onorariu mai potrivit cu valoarea artistică a lucrării realizate”³.

Scrisese aceste rânduri deoarece nu-l găsisse pe colonel la Mârșa când venise de Crăciun (1941), așa că referitor la costul integral al porții invoca o „confuzie” căci nu se gândise decât la „greutatea creației

artistice” și nu la celelalte aparte⁴. Așa că, odată încheiată lucrarea a reevaluat lucrările și a remarcat că suma dată ca onorariu nu acoperea costurile: „deoarece fiecare deplasare a adus după sine cheltuieli mărunte și mari – de drum – întreținerea noastră acolo, cu toate cheltuielile inerente – plata cu ora a suplinitorului meu la catedră de câte ori am plecat – întreruperea și întârzierea spre iarnă a lucrării mele de la biserică (din Sighet n.n.), unde penultima întrerupere a fost fatală compoziția de boltă din urmă cu Învierea Domnului, căreia i-a înghețat tencuiala și nu știu dacă în primăvară

¹ Vezi scrisoare cu antetul Ministerului Apărării Naționale. Uzinele „Mârșa”, Cabinetul directorului, 26.II.1942, în loc. cit., II/126, f. 4

² *Ibidem*, f. 5

³ Cf. scrisoare Traian Bîlțiu Dăncuș, copie dactilo, 1.II.1942, *idem.*, f. 1

⁴ *Ibidem*

nu voi fi silit s-o refac în întregime, prejudiciind astfel interesele materiale”¹. Aceste cheltuieli, faptul că a proiectat, a desenat, a executat personal motivele decorative și cele două basoreliefuri, ba chiar și-a pierdut în tren o valoroasă pătură de lână, au schimbat valoarea inițială. Ca atare artistul a cerut 20.000 lei pentru crearea și desenarea celor două puncte, cu calculele lor; 60.000 lei pentru conducerea execuției până la „ridicarea în picioare a porții”, apoi desenarea motivelor decorative și 30.000 lei pentru execuția celor două basoreliefuri. Un total, deci, de 110.000 lei, din care să se scadă cei 24.000 dați, rămânând 86.000 lei. Așa aprecia el „onorariul potrivit cu valoarea artistică și munca depusă”².

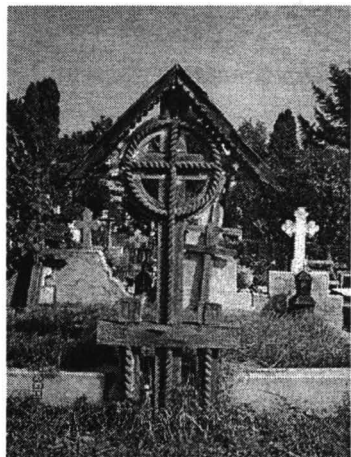
Acestei reevaluări – corecte, probabil, dar în afara contractului inițial – șeful serviciului administrativ de la Uzinele Mârșa, I. Mânduc s-a opus ordinul scris nr. 574/29 iulie 1941 care stipula exact condițiile de contract. Concluzia referentului: „majorarea solicitată nu este justificată”, căci „Uzinele au avut în vedere arta și talentul Domniei Sale deosebit” plătindu-l ca pe cei bine salariați din uzină, deci „onorariul inițial, stabilit de comun acord, este achitabil”, pe lângă altă realitate deloc neglijabilă: „n-avem fonduri speciale în acest scop”³.

¹ *Ibidem*

² *Ibidem*. Vezi și cererea adresată colonelului Ion Popovici, datată 1.II.1942 și înregistrată la nr. 16233 din 10.II.1942, idem, f. 2

³ Cf. referat nr. 16233/11.II.1942, idem, f. 3

Pus în fața unor atari realități, colonelul Popovici i-a cerut vechiului său prieten, Vasile Stoica, să explice artistului „că la autoritățile de stat, elasticitatea utilizării sumelor este foarte redusă și dacă prin absurd am admite că Dânsa ar ține să primească suma ce ne indică – aceasta nu ar putea fi acoperită decât de mine personal”¹.

*Crucea de mormânt a
artistului la Mănăstirea
Cernica*

Conștienți fiecare că s-a împlinit la Mârșa o operă – Poarta monumentală maramureșeană – artist, comanditar și diplomatul sensibil la lucrurile frumoase au concordat la ideea că aceasta, odată făcută, trebuia să bucure lumea. Destinul porții lui Traian Bîlțiu Dăncuș, ca un mesaj maramureșean spre contemporani, a făcut ca aceasta să ajungă în locul cel mai potrivit: Muzeul ASTREI din Dumbrava Sibului².

Cumnatul avrigean, marele diplomat și om de cultură, Vasile Stoica l-a îndrăgit și l-a apreciat pe Bîlțiu, dovadă chiar gesturile sale minore: ajuns în 1946 un nou post, de ambasador la Haga și ocupat cu reorganizarea serviciilor diplomatice, nu va uita să cumpere cumnatului cele mai bune culori de ulei și de frescă!³

Ce gentilețe și căldură sufletească mărturisește acest gest. Unul aflat printre cele din urmă, căci întors în țară, la puțin timp diplomatul a fost arestat și închis, murind la Jilava⁴.

Rămas vreme de 4 ani în afara Maramureșului zălogit la Viena, Traian Bîlțiu Dăncuș n-a fost nici pasiv și nici contemplativ față de drama țării. Lucrarea sa Am fost și voi fi! poate fi considerată manifestul generației sale! Iar tabloul Ardealul crucificat – care însoțea o poartă a lui Iustin Ilieșiu⁵ – cu verșurile:

„Tu ce ne cunoști și ne-nțelegi,
Dă-ne, Doamne Sfinte, biruința,
Peste vechile hotare iar
Să domnească crucea și credința”

¹ În scrisoarea din 26.II.1942, idem, f. 5

² Mulțumim Dlui Valeriu Olaru, director adjunct la Complexul național muzeal „ASTRA” pentru ilustrația pusă cu gentilețe la dispoziție

³ Scrisoarea Vasile Stoica către soția sa Paula, Paris, 13.X.1946, loc. cit., III/21, f. 58

⁴ Vezi la Ioan Oprea, *Istoricii și Securitatea*, Ed. Enciclopedică, București, 2006, vol. II, p. 645-674

⁵ Publicată în „Ardealul”, an IV, nr. 19-20, 4.VI.1944, p. 16, număr închinat comemorării a 50 de ani de la condamnarea memorandiștilor. Vezi tot aici articolul semnat de Vasile Netea, Semicentenarul Memorandumului, p. 5-6, 11

Un crez de la care nu s-a abătut!

Cât despre artist, acesta a trăit în acei ani tulburi din truda Talentului său, pus în slujba semenilor. A trăit cu credința în Dumnezeu și în ceea ce neamului său îi era destinat a face.

Într-un Memoriu asupra problemelor de organizare ale Artelor Plastice în Transilvania și mai ales în Transilvania de Nord¹. Traian Bîlțiu Dăncuș a cerut diriguitorilor statului român postbelic să fie mai atenți și mai prezenți cu „supravegherea evoluției organice ale artelor noastre plastice și aplicate – de la patrimoniul de artă populară prin industrializarea și valorificarea ei modernă – până la îndrumarea creației artistice culte, de formă autohtonă”². Ca profesor, muzeograf, pictor și restaurator a considerat că inventarierea și păstrarea artei populare erau clar motivate de „diletantismul în colecționarea obiectelor de artă țărănească, practicat de particulari, mai ales străini, care va duce curând la dispariția ultimelor vestigii de documente în aceste domenii”; a cerut să se apeleze la specialiști și să se fondeze „colecții comunale”, pentru ca valorile artistice să servească ca „izvor de inspirație pentru continuarea și perfecționarea motivelor și posibilităților tehnice locale în toate industriile casnice cu caracter artistic”³. Vizionar și realist, totodată, artistul a apreciat că-n „centrul preocupărilor plastice culte trebuiau puse valorile artistice autohtone „pe de-o parte - și trecutului istoric și viața țaranului și muncitorului nostru pe de altă parte”, fiind adept al reorganizării „învățămintului artistic și prin îndrumarea creației artistice mature”⁴.

Ca slujitor al Frumosului, ca pictor și restaurator de pictură bisericească, a considerat că „Educația religioasă și aceea de cult al frumosului trebuie să meargă mână în mână, ele fiind în fond două reversuri ale aceleași medalii – două căi cu aceeași finalitate: perfecțiunea”⁵. Pictorul trapezei de la Cernica dovedește prin asemenea idei un realism profund asupra cerințelor de individualizare, a sublinierii specificității românești, dar și a încercărilor dramatice prin care-i va fi dat neamului său să treacă în a doua parte a veacului al XX-lea.

¹ Redat în parte de Ioan Opreș, în studiul *Lideri culturali ardeleni și modernitatea unor concepte de protejare a bunurilor culturale (1940-1945)*, aflat sub tipar la Universitatea „1 Decembrie 1948”, Alba Iulia

² Memoriul în Arhivele Naționale – Arhiva Istorică Centrală, fond Vasile Stoica, III/52, f. 3

³ *Ibidem*, f. 4

⁴ *Ibidem*

⁵ *Ibidem* f. 8